

**DE GRONINGER TAALBAKKERIJ:
EEN STOET INFORMATIE
(vernieuwing van taalonderwijs
in een stimuleringsproject)**

basis
onderwijs

In Groningen is het A2-project aan de gang op twintig kleuter- en lagere scholen in oude wijken. De bedoeling is het onderwijs te verbeteren, zodat de leerlingen betere leerprestaties boeken. Dit project is min of meer te vergelijken met het zogenoemde Innovatieproject te Amsterdam van Co van Calcar, waarover in Moer al eerder is gepubliceerd.¹ Het Amsterdamse Innovatieproject heeft een strategie ontwikkeld om leerkrachten te bevrijden van de dwang van het gebruik van schoolboeken middels het zogeheten taalschema- en taalbakstelsel². Ook in het Groningse project is deze bevrijding een essentieel onderdeel van de vernieuwing van het moedertaalonderwijs. In dit artikel wordt beschreven – door Coen de Jonge, onderwijscoördinator van het stimuleringsproject te Groningen – hoe dat in zijn werk gaat³. Tevens wordt verdedigd waarom de taalbak⁴ een verwijzingssysteem moet blijven en dus niet vervangen moet worden door inhoudelijke opdrachtkaarten, zoals dat inmiddels in Amsterdam het geval is.⁵ Dit wordt ondersteund door innovatieve en taaldidactische redeneringen.

Het A2-project Groningen: 'Activering en Emancipatie'

In 1975 is het A2-project voorzichtig begonnen uit een gemeentelijk initiatief, geboren in samenwerking tussen beleidsdragers, veldwerkers, studentengroepen en de onderwijsadviesdienst. Inmiddels is dit project uitgegroeid tot een ook door de landelijke overheid gesubsidieerde integrale stimuleringsactiviteit voor het onderwijs in oude wijken.⁶

Twintig scholen voor kleuters en lagere-schoolkinderen profiteren hiervan, in wijken waar ook door middel van stadsvernieuwing aan de behuizing en woonomgeving wordt gesleuteld. De organisatie van het project moet de wijken kansen geven om hun specifieke wensen in de projectplannen op te nemen; daarom bestaat het draagvlak uit zogenaamde wijkonderwijsgroepen, waarin alle instellingen en voorzieningen vertegenwoordigd zijn, die iets te maken hebben met ontwikkelingsmogelijkheden van kinderen. Uit vertegenwoordigers van de (vier) wijkonderwijsgroepen is de A2-coördinatiegroep samengesteld, verantwoordelijk voor planning en uitvoering. Hierin zijn ook de schoolbesturen, van iedere zuil één, vertegenwoordigd.

Het rijk heeft gezorgd voor mannen en vrouwen, nodig om de extra aandacht vorm te geven: taakverlichters, projectleerkrachten, creatieve vormers, bibliotheek-, opbouw- en vormingswerkers, schoolbegeleiders en een coördinatoren-tandem — één voor welzijn en één voor onderwijs. De gemeente Groningen verschaft de financiële mogelijkheden voor leer- en hulpmiddelen, buurtactiviteiten, projectmaterialen en plaatselijke evaluatie.

Accent op taal

De projectplannen komen tot stand via een procedure, die een afspiegeling is van de hierboven aangegeven organisatie. Het begeleidingsplan voor de scholen komt bijvoorbeeld pas van de grond nadat de scholen hun eigen stimuleringsplan⁷ hebben opgesteld. Na analyse van deze plannen worden centrale aandachtspunten blootgelegd, waarop de schoolbegeleiders en projectleerkrachten zich zullen concentreren. Uiteraard wordt dit eerst weer in een 'begeleidings- en ondersteuningsvoorstel' aan het veld voorgelegd.

Centrale thema's zijn onder meer:

taalactivering 'brede aanpak' (voor het kleuteronderwijs)

vernieuwing taaldidactiek (voor het lager onderwijs)

projectonderwijs (met inschakeling van bewerkte activeringsprogramma's⁸)

aandacht voor integratie kleuteronderwijs—lager onderwijs

aandacht voor wijkbetrokkenheid en ouderparticipatie.

In de rest van dit artikel blijven we ons bezighouden met de als tweede en derde genoemde aandachtspunten: vernieuwing van de taaldidactiek en projectonderwijs. Hierbij gaan we ervan uit dat vernieuwd taalonderwijs en het werken in projecten onlosmakelijk zijn.

Over de kenmerken van taalonderwijs met behulp van schoolmethodes maken we niet veel woorden vuil⁹. Voldoende is de uitspraak, dat taal alleen onder sociale condities geleerd wordt, niet op grond van een uitdrukkelijk leerproces¹⁰. De schoolboekjes proberen dat nu net wél op

de laatstgenoemde manier. Arbeiderskinderen krijgen daarbij een model voorgehouden dat aanmerkelijk afwijkt van hun eigen moedertaal; voeg dan nog de kloof tussen de (mondelinge) moedertaal en de standaard-schrijftaal toe en de oorzaken van de slechte school(taal)resultaten van arbeiderskinderen liggen op tafel. En dan hebben we het nog niet eens over de wanverhouding in tijd, besteed aan hoofddoelen van taalonderwijs en aan neven-doelen, zoals spelling, formele syntaxis en standaard-stijlvormen.

De inspanningen van het A2-project zijn daarom, wat betreft de vernieuwing van taalonderwijs¹¹, gericht op:

- grote aandacht voor het spontane mondelinge taalgebruik (als materiële basis voor schriftelijk taalgebruik)
- mogelijkheden scheppen voor taalgebruik in gevarieerde situaties
- streven naar functionele taalgebruikssituaties op school (dus niet schrijven voor het rode potlood, maar om iets vast te leggen, uit te drukken of mee te delen)
- taal van de buurt als uitgangspunt én als onderwerp (meer dan dialect of sociale variant: ook buurtcultuur, normen en waarden)
- professionalisering van de leerkrachten ten aanzien van het taalonderwijs; opbouwen van een visie.

Een belangrijke voorwaarde hierbij is de ontregeling van het stereotiepe en kritiekloze gebruik van het taalboek. Wij hebben de taalbak van het Amsterdamse Innovatieproject (als verwijzingssysteem) toegejuicht als een concreet middel voor deze ontregeling.

De taalbak als breekijzer

Ter herinnering: de taalbak in de eerste opzet² was een systeem met verwijzingen naar een aantal veelgebruikte taalmethodes voor het lager onderwijs. Deze methodes waren geanalyseerd; hieraan lag het zogenaamde *taalschema* ten grondslag, een overzicht van aspecten die in het taalonderwijs kunnen worden onderkend. De voornaamste rubrieken zijn:

A Taalbeheersing

I praten

II luisteren

III lezen

IV schrijven

B Taalbeschouwing

I spelling

II de vorm van het woord (morfologie)

III het maken van nieuwe woorden (woordvorming)

IV semantiek (de wereld om ons heen)

V syntaxis

VI stijl.

Deze rubrieken zijn weer onderverdeeld in een aantal aspecten. Deze aspecten zijn voorzien van een codering. De lesjes in de geanalyseerde taalboekjes zijn op hun beurt weer onder deze codering gebracht, zodat de mogelijkheid ontstond om per aspect meteen relevante oefeningen te vinden in de verschillende deeltjes. Uiteraard moeten er dan wel exemplaren van de betrokken boekjes onder handbereik zijn. Als voorbeeld een deel uit het taalschema:

D – 8c Rubriceren naar bepaald kenmerk

Taaltuin 2a: 6-4/12-4/19-4/26-4/34-4/40-4/48-4/55-4/64-4

Basisschool 2a: 40-a/73-Eb/86-Ec

Taal voor de basisschool 1: 20-11/33-5/45-10/74-10/84-10

Naar aanleg & tempo 2a: 9-II7/14-IIIb/15-B3/20-9/27-B1 (1e ged.)/31-B1/35-6/38-B2 (1e ged.)/51-11/53-7/70-3

Taal v.h. leven 2a: 7-3/8-5/9-7/12-3/28-8/31-7/39-9/48-4/57-4/61-4/70-7/77-4

Taaltuin 2b: 7-4/14-4/21-4/30-4/37-4/46-4/53-4/62-4/70-4

Basisschool 2b: 20-Vrij werk a/31-5d/38-Vrij werk c en d/ 43-Vrij werk a/68-7a/76-Vrij werk b/86-Ec

Taal voor de basisschool 2: 71-11/103-6

Naar aanleg & tempo 2b: 6-B2/11-13 (1e ged.)/12-4/14-IIIb/15-B3/16-2/25-B3/27-B1/38-3/41-IIIa/55-13 plus B3/56-4/67-B1/70-2/18-8

Taal v.h. leven 2b: 5-4/7-2/20-1 (2e ged.)/21-4/46-3/58-3/59-6/60-8/62-3/70-4

Volgens de schrijvers kan het schema als volgt benut worden:

- * het vormt een controlemiddel voor de leraar
- * het kan bemiddelend zijn tussen oud en nieuw
- * het kan functioneren in het overleg tussen basisschool en voortgezet onderwijs
- * het vormt een goed uitgangspunt voor onderzoek naar doelstellingen
- * met het schema is het mogelijk de verschillende taalmethodes 'uit te trekken' of in 'kaart te brengen'.

Een verwijzingskaart ziet er als volgt uit:

D – 6a Tegenstellingen

Taaltuin 5a: 11-14a

Taaltuin 5b: 11-14a

Basisschool 5a: 15-1b/75-1c/104-1d

Basisschool 5b: 15-2c/93-2c

Taal voor de basisschool 7: 7-5a/30-8a/32-11/52-5a/112-8a/124-11a/134-11

Taal voor de basisschool 8: 37-3 en 3a/84-13/124-4a/130-12

Naar aanleg & tempo 5a: 5-5/68-2

Naar aanleg & tempo 5b: 21-12/51-5/68-3

Taal voor het leven 5a: 4-3a/5-3b/53-3a

Taal voor het leven 5b: 34-3a en 3b/42-2b (ged.)/90-4

In het A2-project gebruiken wij deze taalbak als koevoet om het huidige taalonderwijs open te breken. Daarbij blijven wij hem steeds als een *middel* zien, opgenomen in een breder veranderkundig concept. Zie hiervoor de volgende paragraaf.

Onze ervaringen met enkele proefscholen zijn op dit moment, dat veel leerkrachten het een verademing vinden om eindelijk te beschikken over een overzicht van wat taalonderwijs nu eigenlijk inhoudt. De constatering van overvloedigheden en witte vlekken in de dagelijks gehanteerde methode zet de mensen aan het denken – en biedt, wie vernieuwingsgericht is, de kans om de vraag te stellen ‘waar we eigenlijk mee bezig zijn’.

Men heeft toegegeven dat de taalbak inzichtbevorderend werkt (voor de leerkrachten in dit geval) onder voorwaarde dat het hele team ermee bezig is. Op enkele scholen groeide een uitgesproken visie op taalonderwijs aan arbeiderskinderen, gevolgd door een nascholingsbehoefte, die door enkele leerkrachten zelf verder werd ingevuld door contacten te leggen met de Freinetbeweging. In minder dan twee jaren leidde dit proces bij deze mensen tot een duidelijk andere taaltijdsbesteding: van geestdodende lesjesinvullerij naar meer mondelinge en schriftelijke taalexpressie, van het blind doorwerken van boekjes naar schoolcorrespondentie en eigen-tekstbehandeling.

Aangetekend moet worden dat het hier om enkele proefscholen ging, waar een door het project beschikbaar gekomen taakverlichter de taalbak wat vereenvoudigde, van een nieuwe codering voorzag en deze in de eigen school uitzette. Men ontdekte hier ook de mogelijkheid om de taalbak te gebruiken in het kader van oudercursussen, in dit geval ‘Haal je schoolgeld terug’ en ‘Leren huiswerk begeleiden’.

Een verwijzingssysteem of een losbladig taalboek?

Merkwaardigerwijze wordt in het Innovatieproject Amsterdam de taalbak nauwelijks meer gebruikt. Men is overgegaan op de Nieuwe Taalaanpak, een vorm van thematisch-cursorisch onderwijs¹². Hierbij handhaaft men wel de onder code gebrachte aspecten, maar gebruikt deze voor het ordenen van inhoudelijke opdrachtkaarten, passend bij bepaalde thema's.

Voorzetsels

Wonen

B.IV.2.4.1.1.W

Welk woord is weggelaten?

De kabels *van* de lift.

Het cement de ton.
 De bakstenen staan het zeil.
 Het voegsel zit de tegels in.
 De verf kleeft je handen.
 Er is verschil een dorp en een stad.
 De brug de Waal.
 schafttijd gaat iedereen weer het werk.
 Hij loopt de w.w.
 Heb je je je duim geslagen?
 Wie heeft een doos boortjes gezien?
 de opzichter kun je de tekening zien.
 Kom je straks nog even?
 een uurtje zal het wel lukken.

(Uit: Taalboek door R. Gorter.)

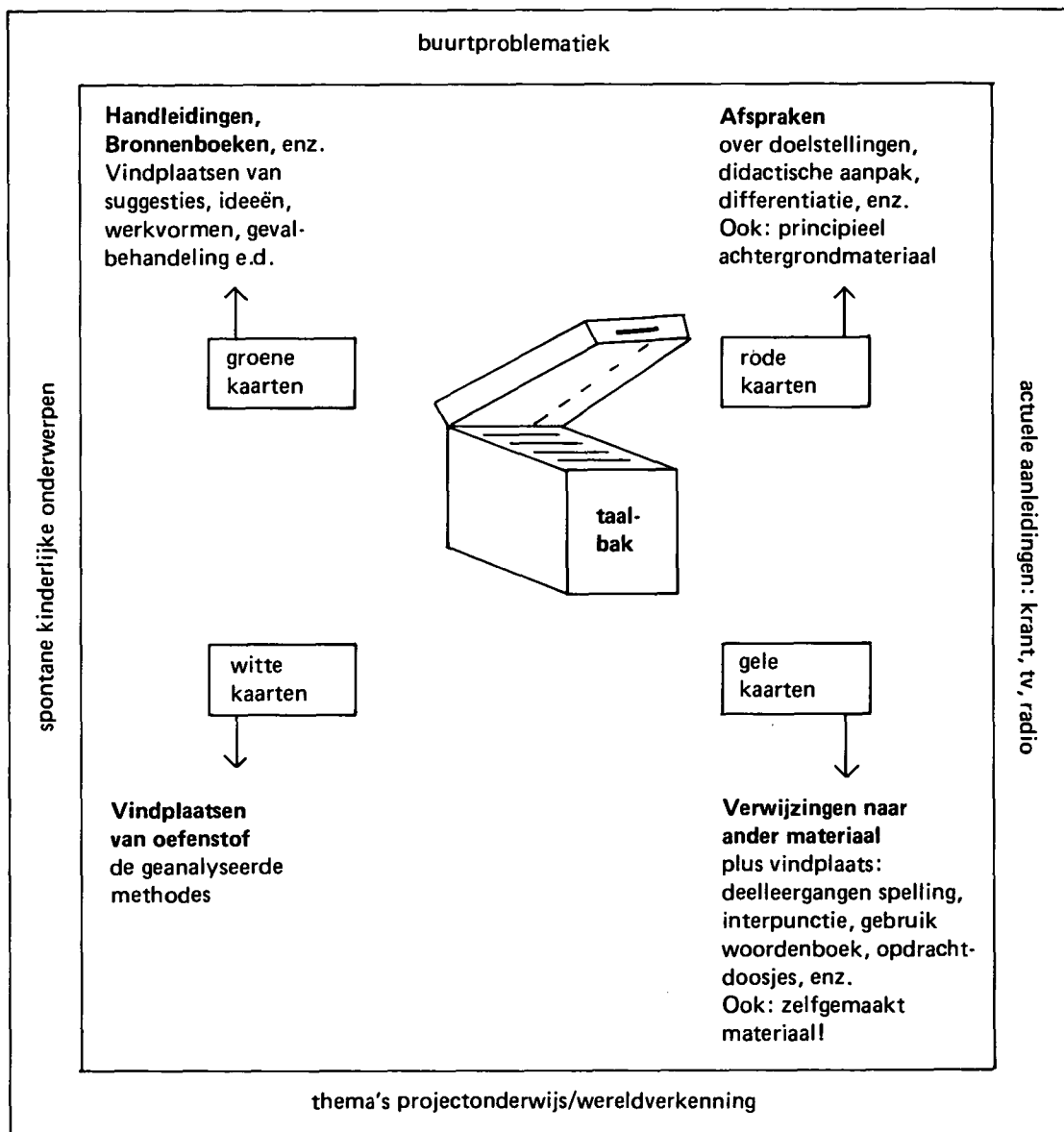
In de praktijk komt dit neer op een bak met opdrachtkaarten, vervaardigd door de begeleidingsdienst of (in het gunstigste, maar minder voorkomende geval) door de leerkrachten zelf. Deze kaarten hebben op het moment van ontstaan organische aansluiting bij de belangstelling van dat ogenblik, maar verliezen ons inziens na een tijdje hun actualiteitswaarde, zodat er slechts een losbladig taalboek overblijft. Daarbij moet men ook vraagtekens zetten bij de onderwijsvernieuwend kwaliteits van dergelijke opdrachtkaarten. Vaak zijn de lesjes in technische zin geen steek anders dan die van de traditionele taalboekjes: invuloefeningen, veel (over)schrijfwerk, oubollige leukigheden — al die schoolmeesterijen die, omdat ze eenmaal op papier staan, weer een lang leven gaan leiden. Ook het differentiatieprobleem wordt vrijwel genegeerd.

Het is onze mening dat er met een taalbak in deze opzet niet veel overblijft van de innovatieve mogelijkheden, zoals bedoeld in het eerdergenoemde *Moer*-artikel. Ook de flodderige, vaak slechte verzorging van de kaarten (dat is nu eenmaal het noodlot van zelfgetikte, vaak weer van kopieën gekopieerde, door goedwillende amateurs gelayoute leermiddelen) zal op den duur de kinderlijke motivatie niet ten goede komen. Een andere bedenking is, dat in de Nederlandse onderwijspraktijk het zelf vervaardigen van lesmateriaal altijd een zeer marginale plaats heeft gekregen. Een werkwijze waarbij na een poosje blijkt dat er geen eind zal komen aan het maken van eigen materiaal — die zal na een eerste, enthousiaste poging onherroepelijk stranden. Gelukkig ligt de stapel taalboekjes dan vast nog wel in de kast ...

Ook in het A2-project zijn grote voorstanders te vinden van taalonderwijs, gekoppeld aan centrale, actuele thema's. 'Thematisch-cursorisch' taalonderwijs hoeft echt geen heilloze weg te zijn¹³. Maar dan alleen met behulp van een taalbak die uitsluitend dient als verwijzingsbron.

De Groninger Taalbakkerij

Onderstaand schema geeft een indruk van de plaats van de taalbak in het A2-project:

Hieruit blijkt dat niet alleen verwezen wordt naar de geanalyseerde methodes, maar ook naar anderssoortige bronnen. Hier gaat onze taalbak zijn eigen weg: het A2-project breidt de verwijzende mogelijkheden van het systeem uit, terwijl het Innovatieproject,

althans het ABC (de Amsterdamse schoolbegeleidingsdienst) die verder laat liggen. In Amsterdam wordt alleen maar met witte kaarten gewerkt; wij hebben er groene, rode en gele aan toegevoegd. Vooral de kans om, per aspect, ook te verwijzen naar didactische bronnenboeken, syllabi, losse lesideeën, handboeken, tijdschriftartikelen, eigen opzetjes, enzovoort, kan leiden tot een kwalitatieve verbetering. Zo komen allerlei goede suggesties direct onder handbereik, terwijl die anders ongerept bleven in het rijtje didactische muurbloemen op de bovenste kastplank. Een taalbak wordt zo ook meer dan een verwijzingsbron; hij is te vergelijken met een taaldidactisch vademecum¹⁴, een documentatiecentrum voor moedertaal-didactiek. Ook hier zal sprake moeten zijn van zelfwerkzaamheid van leerkrachten, maar er wordt gelukkig veel gemakkelijker een gekleurd kaartje gemaakt met een verwijzing naar een aardig idee voor een lesje over bijvoorbeeld tegenstellingen, dan een volledige opdrachtkaart.

Bij deze vernieuwing werken de schoolbegeleiders steeds gelijktijdig op drie niveaus:

- concrete hulp:
vervaardigen en aanbieden van concrete opzetjes, het geven van voorbeelden van taalactiviteiten bij projecten, het samen opzetten daarvan, organiseren van ruilacties tussen scholen, aanbieden van het basismateriaal voor de taalbak;
- participatie en planning:
samen met het schoolteam: plannen maken, nagaan van mogelijkheden binnen de eigen taalpraktijk, opzetten van projectmatige activiteiten, betrekken van ouders en anderen bij voorbereiding en uitvoering;
- structurele maatregelen:
nadruk leggen op samenspraak, overleg, besluitvorming in het team, vastleggen van ervaringen in stimuleringsplan/schoolwerkplan, informatie aan de ouders stimuleren, vorm geven aan nascholingsbehoefte, organiseren van informatieve activiteiten, overleg met opleidingen stimuleren, vastleggen van minimumdoelen.

Dit werken op drie niveaus is een principe. Al te snel drijven schoolbegeleiders/projectwerkers af naar allerlei beleidsmatige problematiek en vergeten de concrete hulp; maar ook wordt anderzijds het strategische zicht vaak belemmerd door de problematiek van alledag.

Verwachtingen

Wie iets weet van de kenmerken van het onderwijs in oude wijken, wie iets beseft van de historische achtergronden die hebben geleid tot de manier van functioneren van deze scholen, die zal zeker onze verwachting onderschrijven dat we er niet op mogen rekenen dat we, over

pakweg drie jaren, louter emancipatorisch taalonderwijs zullen bekenen.

Wél zullen we een grote variatie aantreffen: van scholen zonder vaste taalmethode, via eclectische gebruikers daarvan, naar scholen die toch weer een nieuwe serie boeken hebben aangeschaft, want 'de vertegenwoordiger gaf er hoog van op'. Verder zal de gewenning aan het afstemmen van ook cursorische taalactiviteiten op centrale thema's groter zijn geworden. Er zal meer begrip zijn gegroeid voor de eigen taal van de kinderen; men zal eigen wegen hebben gevonden om die taal serieus te nemen en er gebruik van te maken. Met de teksten van de kinderen zal meer gedaan worden, ook door middel van krantjes en boekjes. Wellicht zullen de initiële opleidingen de aandachtspunten, genoemd onder de tweede paragraaf, ook gebruiken – niet alleen om ze te noemen, maar ook om er praktisch mee te oefenen. In de Gemeente Groningen zal het programma voor minimumdoelen moedertaal genoeg ruimte geven aan de scholen om vernieuwend te werken.

Tenminste, als ...

Noten

- 1 Claartje Hülsenberk 'Een veranderende school in buurt en maatschappij' in: *Moer* 1972: 2
Karel Besseling e.a. 'Stroom 1: School, buurt en maatschappij' in: *Moer* 1974: 2 (congresnummer)
C. en W. van Calcar (zie noot 2)
Guus de Bakker 'Stroom 1: School, buurt en maatschappij' in: *Moer* 1975: 3 (congresnummer).
- 2 C. en W. van Calcar 'De bevrijding van het schoolboek of het taalschema- en taalbakstelsel' in: *Moer* 1974: 6.
- 3 Zie ook: A. Besteman en C. de Jonge 'Voorrang aan wie achter ligt', beschrijving van het Groninger Stimuleringsproject in: *Onderwijs en Opvoeding* 1977
- 4 In plaats van de lange naam 'taalschema- en taalbakstelsel' gebruiken we hier verder de naam 'taalbak'.
- 5 Zie: W. Verspuy e.a. *Toelichting bij de Nieuwe Taalaanpak* deel a, ABC, Amsterdam 1976.
- 6 A. Besteman e.a. *Projectomschrijving: 'Activering en Emancipatie', het Groninger A2-project* Gemeente Groningen 1975.
- 7 In de schoolstimuleringsplannen moeten activiteiten vermeld staan in de rubrieken: a. school-wijk, b. school-ouders, c. werkvormen en leerinhouden en d. schoolorganisatie.
- 8 Deze activeringsprogramma's zijn eerder vervaardigd door het RITP voor het Innovatieproject Amsterdam. Zie: C. van Calcar *Tussenstand* Amsterdam 1977.
- 9 Zie hiervoor o.m.: A. van der Wissel 'Célestin Freinet, nog een onderwijskundige van de twintigste eeuw' (paragraaf 'Leren volgens de natuurlijke methode') in: *Intermediair* 2 december 1977.
- 10 Kun je leren fietsen met behulp van een schriftelijke, geprogrammeerde instructie?

- 11 Vgl. het verslag van het symposium 'Taal, op school wat anders dan thuis', uitgegeve ACLO-moedertaal 1977.
Ook: Taaldidactiek van morgen CIO, 's-Hertogenbosch.
- 12 S. Soutendijk (eindred.) *De verdere ontwikkeling van de nieuwe taalaanpak vanaf zomer 1977* ABC, Amsterdam.
- 13 Vgl. *Taalboek* door R. Gorter, SAD Nijmegen 1978. De auteur schakelt echter thematisch-cursorisch onderwijs gelijk met opdrachtkaarten, naar onze mening foutief.
- 14 Vgl. *Taalonderwijs van morgen* CIO, 's-Hertogenbosch.